

UNICEVANJE CERKVA

NOVA CERKEV SV. JEDRTI NAD LAJŠAMI/SIMON BENEDIČIČ

OBNOVLJENA CERKEV SV. MOHORJA IN FORTUNATA NAD ZABREKVAMI/SIMON BENEDIČIČ

OBNOVLJENA CERKEV SV. NADANGELA GABRIJELA NA PLANICI/SIMON BENEDIČIČ

Tri desetke Selške doline

Komunisti so v Selški dolini uničili kar deset cerkva. Verniki so vse obnovili.

Večina umetnostnih kulturnih biserov na Selškem temelji na krščanski kulturi, predvsem do druge svetovne vojne, je v knjigi *Tri desetke Selške doline* spomnila njena avtorica Marija Gasser (izdala jo je v samozaložbi v Železnikih). »V preteklosti se je vse odvijalo okrog cerkva, kultura, umetnost, glasbena, likovna, rezbarska itd. Ljudje so se v in ob cerkvah srečevali, sklepali znanstva. Skozi stoletja so tudi domačini na Selškem nabirali izkušnje in gradili sami sebe oziroma rasli na duhovnem, jezikovnem, literarnem oziroma kulturnem področju. Knjiga zajema materialno kulturo, ki so jo zgradili skozi stoletja ... Njena razsežnost je ohranjanje bogastva za zanamce.«

Cerkve na Selškem

Selška dolina je polna drobnih arhitekturnih in umetnostnih biserov. Leta 1945 je bilo tu 21 cerkva: osem župnijskih in 13 podružničnih. Nekatere med njimi so bile romarske (sv. Jedrt, sv. Lucija, sv. Miklavž). Začetki nekaterih cerkva segajo celo v 13. stoletje. Pri nekaterih je še vedno vidno obzidje, ki so ga zgradili v obrambo pred turškimi vpadi. S seboj nosijo sledove romanske dobe, gotike, baroka, so izjemne umetniške in kulturne vrednosti in so jih skozi stoletja večkrat predelali. Selške cerkve so bile prvič popisane v urbarju leta 1501 (*Blaznik, Škofja Loka in škofjeloško gospostvo*), vendar ni znano, kdo jih je gradil. Če bi pri tem sodelovalo zemljiško gospostvo, bi bilo o

gradnjah teh cerkva to zapisano v arhivih tedanjega časa. Na podlagi tega predvidevajo, da so jih gradili kmetje.

Ljudje, ki so naseljevali dolino, so prišli iz kulturno različnih krajev, zato je bila tudi sakralna stavbna dediščina v Selški dolini deležna kar nekaj močnih tujih vplivov. Te je prinesla najprej t. i. germanska kolonizacija. Z razvojem fužinarstva so sem prihajali furlanski vplivi. Bogati fužinarji so prinašali tudi vzore meščanske

»NAŠA GENERACIJA MORA RAZČISTITI S TEM, ČE NE, BO TA DOLG OSTAL ZANAMCEM.«

arhitekture iz Ljubljane, Trsta ipd.

Cerkvene oboke in notranjost krasijo freske svetopisemskih oseb, zgodb in svetnikov. Veliko vlogo pri poslikavah so imeli tudi lokalni mojstri; ohranjeni so številni izdelki domačih slikarskih, rezbarskih in kiparskih delavnic.

V selških cerkvah so gradili, poslikavali in pustili sled danes zelo znani umetniki: Jernej iz Loke, Janez Valentin Metzinger, Leopold Layer (slika sv. Ane v oltarju sv. Ane v cerkvi sv. Antona Puščavnika v Železnikih), Ivan Grohar (impresionist), Ivan Zajec, Janez Wolf, Matevž Langus, Jože Plečnik, Anton Bitenc, Stane Kregar, Viktor Snoj. In poljanski umetniki: Štefan Šubic in njegova sinova Jurij in Janez. Leta 2025 bo minilo tudi 150 let od prve postavitve kulisnih jaslic poljanskega podobarja Štefana Šubica (1820–1884). Leta 2021 so bile razstavljene tudi v Narodni galeriji, v istem letu pa so bile po tem vzoru izde-

lane miniaturne Šubičeve jaslice za domačo postavitev.

Zgodbe cerkva

Cerkve v Selški dolini so partizani med vojno uničevali, požgali ali jih drugače poškodovali pod pretvezo »strateških« razlogov. Tik pred koncem vojne so uničili pet cerkva, tri že ob koncu leta 1944 in eno leta 1975. Partizani so uničevali cerkve na »osvobodjenih« območjih, le štiri cerkve so prestale to početje pred osemdesetimi leti in ostale nedotaknjene, drugih sedem ni bilo uničenih, a so doživele posebno nasilje. Vsaka od teh cerkva ima svojo zgodbo, pojasnjuje avtorica knjige.

Prvo, cerkev sv. Lucije v Dražgošah, so v začetku leta 1942 požgali Nemci, za to pa so bili odgovorni partizani. Dražgoše so bile bogata krščanska vas, zato je partizanskemu vodstvu ni bilo škoda. Do vasi in ljudi niso

imeli nobenega odnosa. Kraj je bil žrtev zločinske komunistične doktrine, ki se je glasila: sovražnika vznemirjajte v naseljenih območjih, zato da nad civilnim prebivalstvom izvaja represalije. To so načrtno počeli tudi v več drugih vaseh na Selškem. Tudi posamezne kmetije na Selškem so požgali Nemci kot posledico načrtnega izzivanja nasprotnika.

Ostale cerkve je med vojno uničeval Škofjeloški odred, ki ga je vodil Oto Vrhunec – Blaž Ostrovrhar. Med domačini je bilo večkrat slišati, da je Ostrovrhar, ko je stal nad Topoljami, izjavil, da s tega mesta ne bo gledal nobene cerkve. Gre za območje, od koder sega pogled na vse cerkve, ki jih je dal kasneje uničiti. Prav na tistem mestu so ga 5. aprila 1945 ubili.

Po »sledi« partizanov

Celo po datumih lahko sledimo, kje se je pomikala partizanska enota, ki je uničevala cerkve. Zakaj se je marca 1945, tik pred koncem druge svetovne vojne, ko je bilo v zraku že čutiti zmago nad nacisti, v slabem tednu v Selški dolini zgodil tak pogrom nad petimi hribovskimi cerkvami, je težko razumljivo. Gotovo ni šlo za strateške akcije, kot so partizani

radi poudarjali, pač pa za napad na drugače misleče prebivalstvo. V torek, 6. marca, so uničili cerkev sv. Mohorja nad Zabrekvami in nato po vrsti: v sredo, 7. marca 1945, cerkev sv. nadangela Gabrijela na Planici, v četrtek, 8. marca 1945, cerkev sv. Miklavža nad Golico nad Selcami.

10

cerkva so uničili v Selški dolini.

V soboto, 10. marca 1945, so uničili cerkev sv. Križa nad Kališami, v nedeljo, 11. marca 1945, pa še cerkev sv. Jedrti nad Lajšami.

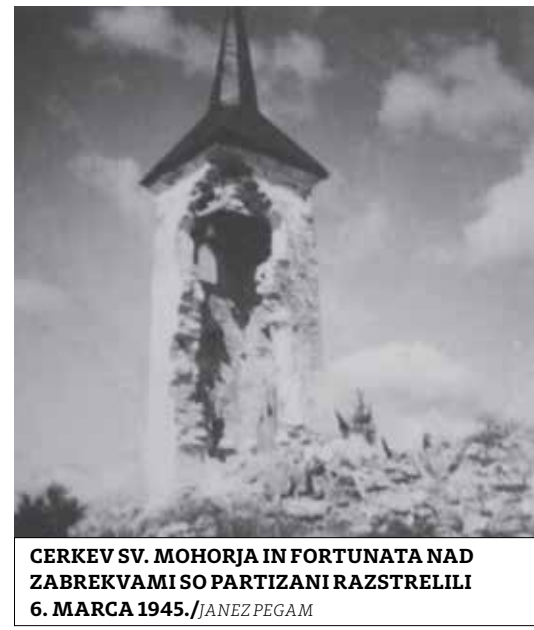
Težko so te »akcije« razumljive tudi zato, ker so partizani v teh hribovskih vaseh ter zaselkih našli zatočišče in jih domačini niso ovajali.

Cerkve v Železnikih

Požige in miniranja so opravičevali s tem, da okrog cerkva nameravajo domobranci zgraditi postojanke. V nobeni od teh cerkva, ne pri sv. Tomažu ne sv. Mohorju ne sv. Miklavžu (težje dostopna), še danes ni vode, še osnovne infrastrukture ni, tako da na kakšno vojaško dejavnost tam ni bilo mogoče niti misliti. Cerkev sv. nadangela Gabrijela na Planici ima vodovod od leta 2006. Razlogov za uničevanje cerkva ni bilo, saj nikjer razen pri sv. Križu niso poskušali postaviti domobranske postojanke. Postojanka je bila šele v nastajanju. »Domobran-

RUŠEVINE ŽUPNIJSKE CERKVE V DRAŽGOŠAH/LOŠKI MUZEJ

CERKEV SV. MOHORJA IN FORTUNATA NAD ZABREKVAMI SO PARTIZANI RAZSTRELILI 6. MARCA 1945./JANEZ PEGAM

OSTANKI ZVONIKA CERKVE SV. JEDRTI
NAD LAJŠAMI/IDA GNILŠAK

CERKEV MARIJE VNEBOVZETE NA ZALEM LOGU
JE LETA 1957 POŽGAL KOMUNISTIČNI AKTIVIST. /
KLAVDIJA ŠKULJ

ŽUPNIJSKO CERKEV SV. ANTONA PUŠČAVNIKA V ŽELEZNIKIH SO PARTI-
ZANI POŽGALI 23. NOVEMBRA 1944./SIMON LORBER

ci» so se že umaknili v Selca, šele potem je komunistična vojska požgala in uničila 500 let staro cerkev, bogato s freskami. Tudi cerkev v Železnikih so požigali potem, ko so Nemci že odšli iz kraja. Župnik Pavel Kržišnik je leta 1954 o selških cerkvah zapisal: »Človek se ne more znebiti vtisa, da so to počenjali ljudje brez odgovornosti iz objestnosti in hudobije.« Uničevanje je bilo delo domačinov. Nasilje se je nadaljevalo tudi po vojni: Zakon o imenovanju naselij in označevanju trgov, ulic in zgradb je prepovedoval imena, »ki niso v skladu z današnjo družbeno in narodno stvarnostjo«. Sv. Lenart se spremeni v Lenart nad Lušo (1955–2004), Sv. Tomaž v Tomaž nad Praprotnim (1955–2000). Cerkev Marije Vnebovzete na Zalem Logu so požgali leta 1975 in spada v sklop komunističnega nasilja, letos se spominjamo 50. obletnice požiga. Ob tem dejanju je bila napovedana nova maša domačina Janeza Zupanca. V Zalem Logu že več desetletij ni bilo nove maše, zato se je župnika veselila tega dogodka. Požig cerkve tako ni bil naključen, vendar slovesnosti ni preprečil. Nova maša 5. julija 1975 je bila ob lepem vremenu in ob zelo veliki udeležbi na vrtu ob župnišču. Za požig so krivili mežnarja, ki je zaradi povzročene krivice zelo trpel, a domačini vedo, kdo jo je zažgal.

Obnova cerkva
Julija 1945 sta se v Železnike vrnila Valentin Bertoncelj in cerkovnik Blaž Gortnar, ki je bil najbolj zaslužen, da župnijske cerkve niso porušili. Po vojni je namreč eden od aktivistov predlagal, da

»OD KOD LJUDEM
NAVDIH IN MOČ, DA
SO ŽIVELI ŽIVI ROŽNI
VENEC? NIHČE NI
TEH LJUDI PRISILIL,
DA SO OBNAVLJALI
CERKVE, LE ČUTILI
SO, DA MORAJO TAKO
STORITI.«

bi cerkev sv. Antona Pušcavnika v Železnikih porušili (kot cerkev v Poljanah) in na njenem mestu postaviti javna stranišča. Kasneje, po letu 1959, so župnika Maksimiljana Ocepka zaradi pokončne držve večkrat zaprli, kar je opisal v knjigi spominov *Dni premišlja, ki so bili ...* (1995). Težave z gradnjo cerkve so imeli pri sv. Lenartu nad Lušo, pri porušenem sv. Mohorju niso imeli dovoljenja, pa so cerkev kljub temu ponovno pozidali. Največja težava v Dražgošah je bila, da se takratna oblast ni mogla sprijazniti, da bi v partizanskih Dražgošah zidali cerkev.

Bližnjo cerkev sv. Jodrti v Lajšah so pozidali šele leta 1991 (leta 1948 so dobili prepoved gradnje), cerkev sv. nadangela Gabrijela na Planici pa so pozidali šele leta 1995.

Tihi upor vernikov
Uničene cerkve so popravljali že v času komunističnega režima. »To je bil tihi upor vernikov. Bi bili danes v vsem tem blagostanju ljudje sposobni obnove,« se je vprašala avtorica in dodala, da za kulturno dediščino skrbimo ljudje in da je knjigo napisala za dobrobit širše družbene skupnosti. Spomni na misel Antona Slabeta v uvodniku knjige, ki je poudaril misel Gustava Mahlerja: »Ohranjanje spomina ni ohranjanje preteklosti, ampak prihodnosti.« Avtorica pove, da je težko razumeti, pod kakšnimi pogoji so nekoč cerkve gradili, v kakšnih pogojih so nastale vse te stvaritve, kaj vse so ljudje žrtvovali, da so jih postavili. »Ljudje, ki živijo tu, so bogastvo, blagoslov za Selško dolino, so tisti, ki skrbijo, da se ohranja, kar so stoletja ustvarjali rodovi. Knjiga je poklon selški kulturni krajini, napisana je v zahvalo prednikom, ki so z veliko odrekovanja, vztrajnosti, predvsem pa ljubezni obogatili in bogatijo našo dolino. Večina ljudi v tej dolini ima pozitivno mnenje, da se piše o zamolčanih dogodkih, pravijo celo, da je to zdravljenje duše, me podpirajo, spodbujajo, povedo mi, naj se nanje obrnem za dodatna pojasnila. Naša generacija mora razčistiti s tem, če ne, bo ta dolg ostal zanamcem. Velikokrat se sprašujem, ali smo se iz zgodovine kaj naučili, saj moramo pisati o pozabljenih, pomorjenih, nepokopanih ljudeh, o podrti kulturni dediščini. Preteči bo moralo še nekaj časa, da bomo v prihodnosti lažje govorili o tem.«

Molitveni venec
Cerkve je avtorica v knjigi predstavila in uredila kronološko po času uničevanja in jih povežala v molitveni venec, v tri desette rožnega venca: v veseli, žalostni in častitljivi del. V veselem delu je kot simbol radosti vsaka cerkev najprej predstavljena s fotografijo in verzom, za tem sledi opis

zavetnika cerkve in kraja in še pregovor. Sledi predstavitev posamezne cerkve. Dolžina zapisov je odvisna od ohranjenih podatkov in najdenih fotografij, od odprtosti ljudi in njihovega spomina. Sledi žalostni del, kot simbol trpljenja in je hkrati tudi najkrajši. O rušenju opisanih cerkva obstaja malo slikovnega gradiva in drugih informacij. Pri drugem delu gre za pričevanja o dogajanju v konkretnem zgodovinskem obdobju, ki bo v prihodnosti vedno bolj zanimiv dokument. Zadnji del knjige je poimenovan častitljivi del in nas

Letos se spominjamo 80. obletnice konca druge svetovne vojne, ki je prinesla veliko gorja, tudi v Selški dolini. Želim, da žrtve in njihovo trpljenje ne ostane pozabljeno. Poleg človeških žrtev, porušenih domov so bili porušeni tudi verski objekti: med njimi cerkve, kapele, znamenja. Knjiga *Tri desette Selške doline* temelji na dejstvih. V njej je objavljeno dokumentarno in arhivsko gradivo z namenom ohranjanja preteklosti za pretekle rodove ter temelj za sedanjost in sled za prihodnost. V knjigi so združeni zapisi in spomini, ki so bili prej zbrani v različnih fasciklih, časopisih, v spominih in srcih pričevalcev. To je bilo do zdaj nedostopno za javnost, večina dokumentov, ki pričajo o sakralni dediščini, je bila uničenih. Živimo v času, ko nas počasi zapušča generacija, ki je doživela drugo svetovno vojno. V knjigi so zajeti njihovi spomini, obdobje gradnje cerkva, zapisov o uničevanju ni bilo mogoče najti, prav tako tudi fotografij nekaterih cerkva nisem uspela najti. Nad nastajanjem knjige je slabega pol leta bdela

nagovarja z upanjem ter dobroto ljudi. Po vojni so vse cerkve kljub težavam obnovili ali na novo pozidali. To je bil čas soočanja z izgubami, nejasno prihodnostjo in s strahom za življenje. Ni bilo niti za kruh, bila je obvezna oddaja, a ljudje so kljub temu poskrbeli za ponovni vznik cerkva iz pepela uničevanja. »Od kod ljudem navdih in moč, da so živeli živi rožni venec? Nihče ni teh ljudi prisilil, da so obnavljali cerkve, le čutili so, da morajo tako storiti,« poudari avtorica.

IVO ŽAJDELA
ivo.zajdela@druzina.si

Marija Gasser, avtorica knjige

urednica Ines Cergol, publicistka, urednica več knjig, prevajalka, pesnica, ki je tudi predlagala koncept knjige: tri desette (rožnega venca). Poskrbela je za oblikovanje knjige, me spodbujala pri iskanju gradiva, prispevala je večino verzov, napisala uvodnik in sugerirala zamisli pri oblikovanju epiloga, za kar sem ji zelo hvaležna.

SIMON BENEDIČIČ

ZARADI partizanov so Nemci v Dražgošah porušili župnijsko cerkev.

PARTIZANI so uničili cerkve v Železnikih, pri Sv. Tomažu nad Praprotnim in na Luši.

SO minirali cerkve sv. Mohorja nad Zabrekvami, sv. nadangela Gabrijela na Planici in sv. Miklavža nad Golico nad Selcami.

SO uničili cerkvi sv. Križa nad Kališami in sv. Jodrti nad Lajšami.

NA Zalem Logu je pripadnik režima požgal cerkev Marije Vnebovzete.